

Sygn. akt I CSK 13/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 28 marca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marcin Krajewski (przewodniczący)

SSN Małgorzata Manowska

SSN Beata Janiszewska (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. R.

przeciwko J. R.

o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 28 marca 2019 r.,

skargi kasacyjnej pozwanego

od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 10 lutego 2017 r., sygn. akt VI ACa (...),

1. oddala skargę kasacyjną

2. zasądza od J. R. na rzecz M. R. kwotę 5400 (pięć tysięcy czterysta) złotych tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powódka M. R. wniosła o zobowiązanie pozwanego, J. R., do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu własności bliżej określonej nieruchomości gruntowej na rzecz powódki albo, ewentualnie, o przeniesieniu do jej majątku osobistego udziału $\frac{1}{2}$ we współwłasności tej nieruchomości. Istnienia po stronie pozwanego obowiązku złożenia takiego oświadczenia powódka upatrywała w skutecznym odwołaniu dokonanej na jego rzecz darowizny nieruchomości.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego w W., uwzględniającego żądanie główne. Zasadność tego żądania Sąd Okręgowy wywiódł z oceny prawnej ustaleń faktycznych sprawy, zgodnie z którymi powódka, będąca żoną pozwanego, pod wpływem pozwanego dokonała za jego zgodą, na jego rzecz i do jego majątku osobistego darowizny nieruchomości będącej składnikiem majątku wspólnego. W związku z działaniami pozwanego świadczącymi o jego rażącej niewdzięczności powódka odwołała darowiznę na podstawie art. 898 § 1 k.c. Sąd za nielojalne względem powódki uznał dokonywanie przez pozwanego osobistych zapisków z danymi prostytutek oraz odwiedzanie licznych portali matrymonialnych i randkowych, potwierdzone historią przeglądarki internetowej komputera, które to zachowania dawały powódce podstawy do przyjęcia, że pozwany dopuszczał się zdrady małżeńskiej.

Sąd ustalił także, że pozwany za pomocą udzielonego mu przez powódkę pełnomocnictwa dokonał zbycia na rzecz swojego ojca licznych, wartościowych nieruchomości należących do majątku wspólnego, bez rzeczywistego uzyskania za nie zapłaty. Nieruchomości te zostały następnie przez ojca darowane pozwanemu, co spowodowało ich nabycie do majątku osobistego pozwanego. Pozwany pozbawił również powódkę możliwości pożytkowania wykorzystywanych dotychczas wspólnie, w tym objętych wspólnością ustawową, środków majątkowych, przez dokonanie przelewów tych środków na konta osobiste pozwanego oraz przez zablokowanie używanej przez powódkę karty kredytowej.

Apelacja pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego została oddalona. Sąd Apelacyjny nie dostrzegł bowiem przeszkód prawnych w odwołaniu w czasie

trwania wspólności ustawowej darowizny nieruchomości należącej uprzednio do majątku wspólnego. Zastosowaniu art. 898 § 1 k.c. nie stała w szczególności na przeszkodzie argumentacja zawarta w motywach przywołanej przez skarżącego uchwały SN z 11 stycznia 1996 r., III CZP 191/95. Za niezasadny został także uznany zarzut wadliwej oceny zebranego materiału dowodowego (art. 233 § 1 k.p.c.) zmierzający do podważenia ustaleń świadczących o rażącej niewdzięczności pozwanego.

W skardze kasacyjnej wywiedzionej od wyroku Sądu Apelacyjnego pozwany sformułował wyłącznie zarzuty naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 898 § 1 k.c. Przejawem tego naruszenia miało być, po pierwsze, zaaprobowanie przez Sąd możliwości odwołania w czasie trwania wspólności ustawowej darowizny dokonanej z majątku wspólnego, a także akceptacja stanowiska, że małżonek-darczyńca może bez zgody swego współmałżonka żądać zwrotnego przeniesienia własności darowanej nieruchomości do majątku wspólnego. Po drugie, o błędnej wykładni art. 898 § 1 k.c. miało świadczyć uznanie za rażącą niewdzięczność zbycia przez pozwanego nieruchomości z wykorzystaniem pełnomocnictwa udzielonego mu przez powódkę, mimo niewykazania, że rozporządzenia te były niekorzystne, jak również uznanie za taką niewdzięczność dokonania przelewu środków z kont pozwanego, uprzednio wykorzystywanych także przez powódkę, lecz zawierających środki majątkowe należące do majątku osobistego pozwanego. W związku z tymi zarzutami skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Powódka wniosła o oddalenie skargi kasacyjnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest niezasadna.

Drugi z przedstawionych wyżej zarzutów kasacyjnych nie może być uznany za zmierzający do zbadania trafności wykładni art. 898 § 1 k.c. Skarżący przytoczył bowiem niepełny, a w konsekwencji zniekształcony opis okoliczności obrazujących kontekst podejmowanych przez niego działań, nieoddający poczynionych przez Sąd Apelacyjny ustaleń mających świadczyć o rażącej niewdzięczności

obdarowanego. W tej sytuacji wnioskowane w skardze kasacyjnej wypowiedzenie się przez Sąd Najwyższy o kierunku interpretacji art. 898 § 1 k.c. staje się bezprzedmiotowe. U jego podstaw leży bowiem stan faktyczny niezaistniały w sprawie, lecz będący przejawem ukrytej polemiki z ustaleniami Sądu Apelacyjnego, którymi Sąd Najwyższy, w ich rzeczywistej postaci, jest związany.

Pierwszy z zarzutów kasacyjnych należy natomiast uznać za nietrafny. Współcześnie zasadniczo nie budzi wątpliwości dopuszczalność przesunięć majątkowych prowadzących do rozporządzenia przedmiotem wchodzącym w skład majątku wspólnego na rzecz współmałżonka, do jego majątku osobistego (w tej kwestii zob. szerzej uchwałę 7 sędziów SN z 10.4.1991 r., III CZP 76/90). Umowy takie są ważne, chyba że z okoliczności wynika, np. w związku z objęciem umową w zasadzie wszystkich składników majątku wspólnego, że mają one na celu obejście zakazu unormowanego w art. 35 k.r.i.o. W niniejszej sprawie ważność umowy darowizny nie była kwestionowana, natomiast w skardze kasacyjnej postawiono problem dopuszczalności odwołania darowizny przez powódkę w czasie trwania wspólności ustawowej, bez potrzeby uzyskania zgody pozwanego na dokonanie odwołania darowizny oraz na powrotne wejście własności nieruchomości do majątku wspólnego.

Stanowisko kwestionujące prawną skuteczność czynności dokonanych przez powódkę skarżący opierał m.in. na przypisaniu sobie statusu darczyńcy, a to w związku z pochodzeniem przedmiotu darowizny z majątku wspólnego oraz wyrażeniem zgody na dokonanie darowizny przez powódkę. Jednakże w okolicznościach sprawy skarżącego nie można było uznać za darczyńcę, ponieważ przysporzenie uzyskane wskutek zawarcia umowy darowizny nie nastąpiło kosztem jego majątku (art. 888 *in fine* k.c.). W sensie prawnym oraz ekonomicznym pozwany nie był darczyńcą, gdyż umowę zawierał jako obdarowany i stał się beneficjentem dokonanego przysporzenia.

Nie powstaje zatem potrzeba rozstrzygnięcia szerzej ujętego problemu prawnego: czy za darczyńcę uprawnionego do odwołania darowizny powinien być poczytywany także ten małżonek, który wyraził zgodę na zawarcie umowy przez swojego współmałżonka. Kwestia ta miałaby znaczenie, gdyby darowizny

przedmiotu należącego do majątku wspólnego dokonano na rzecz osoby trzeciej, która wykazała się rażącą niewdzięcznością względem pozwanego. Skoro jednak w badanym przypadku była to darowizna do jego majątku osobistego, skarżący nie może być traktowany jako darczyńca, ze skutkami, jakie z takiego statusu wynikałyby dla niego w zakresie możliwości odwołania darowizny w razie (własnej) rażącej niewdzięczności oraz w zakresie następstw wielopodmiotowości darczyńców nieruchomości należącej do majątku wspólnego. W szczególności, powołując się na dokonanie darowizny przez dwoje darczyńców (powódkę i siebie samego), nie może doprowadzić do ograniczenia skutków dokonanego przez powódkę odwołania darowizny wyłącznie do udziału we współwłasności nieruchomości.

Oceny tej nie zmienia fakt wyrażenia zgody przez pozwanego na dokonanie darowizny przez powódkę - nawet jeśli przyjąć, że do zawarcia analizowanej umowy znajdował zastosowanie art. 37 § 1 pkt 4 k.r.io. W odniesieniu do tej ostatniej kwestii wypada zresztą zauważyć, że przepisy art. 37 k.r.io. są dostosowane do przypadków czynności prawnych z osobami trzecimi, a nie do dokonywanych przez małżonków czynności prowadzących do rozporządzenia składnikiem majątku wspólnego na rzecz współmałżonka, do jego majątku osobistego. Świadczy o tym art. 37 § 3 k.r.io., przewidujący możliwość wyznaczenia małżonkowi, którego zgoda jest wymagana, odpowiedniego terminu do potwierdzenia umowy. Działanie tego unormowania w stosunkach między małżonkami oznaczałoby, że termin do potwierdzenia umowy małżonek może wyznaczyć sam sobie.

W razie uznania, że do zawartej przez strony umowy art. 37 k.r.io. nie znajdował zastosowania, zgoda pozwanego nie byłaby potrzebna, a jego oświadczenie w tym przedmiocie okazałoby się bezprzedmiotowe. Jednakże również pogląd bardziej rygorystyczny, głoszący aktualność wymagania zgody, nie uzasadniałby zapatrywania, że wskutek jej wyrażenia pozwany stawał się darczyńcą w rozumieniu art. 898 § 1 k.c. Aktualne pozostają bowiem uwagi o tym, że dokonanie darowizny nie nastąpiło kosztem majątku pozwanego, lecz prowadziło do przysporzenia na jego rzecz, jako obdarowanego. Darczyńcą była

zatem wyłącznie powódka i to ona, wobec rażącej niewdzięczności obdarowanego, stała się na podstawie art. 898 § 1 k.c. uprawniona do odwołania darowizny.

Z tej samej przyczyny nie przekonują twierdzenia skarżącego, który przypadek dokonania darowizny przez jednego z małżonków, za zgodą współmałżonka, zrównuje z sytuacją darowizny na rzecz współmałżonków, do majątku wspólnego. W konsekwencji natomiast wywodzi, że skoro za obdarowanego uznawany jest małżonek, który nie zawierał umowy darowizny (po stronie obdarowanych), to konsekwentnie za darczyńcę powinno się uznawać małżonka niebędącego stroną umowy (po stronie darczyńców), a jedynie wyrażającego zgodę na dokonanie darowizny. Wstępnie wypada zauważyć, że do uzyskania przysporzenia do majątku wspólnego nie jest potrzebna zgoda małżonka niebędącego stroną umowy darowizny. Małżonek taki staje się beneficjentem przysporzenia wskutek oświadczenia darczyńcy, że przedmiot darowizny ma wejść do majątku wspólnego (art. 33 pkt 2 *in fine* k.r.io.). Dzięki temu oświadczeniu następuje powrót do zasady wyrażonej w art. 31 § 1 zd. 1 *in fine* k.r.io., wobec czego wspólnością ustawową zostają objęte także te przedmioty majątkowe nabyte przez jednego z małżonków, które pochodzą z darowizny zawartej w czasie trwania wspólności ustawowej.

Podstawowe znaczenie ma okoliczność, że poszukiwanie zbieżności opisanej sytuacji z przypadkiem darowizny za zgodą współmałżonka zostało oparte na założeniu, iż przydanie statusu darczyńcy jest uzasadnione faktem pochodzenia przedmiotu darowizny z majątku wspólnego - analogicznie do przypisania statusu obdarowanego w związku z uzyskaniem przysporzenia do majątku wspólnego. Ten kierunek wnioskowania, oparty na podkreśleniu znaczenia czynnika majątkowego, jest jednak nieadekwatny do okoliczności niniejszej sprawy, w których ocenie trzeba uwzględnić, że przysporzenie nie zostało dokonane do jego majątku osobistego pozwanego.

Nietrafne jest także powoływane w skardze kasacyjnej zapatrywanie o konieczności uzyskania przez powódkę zgody pozwanego na odwołanie darowizny oraz na powrotne przeniesienie własności nieruchomości na rzecz powódki, ze skutkiem wejścia tego prawa do majątku wspólnego. Stosownie do

utrwalonej w orzecznictwie zasady indywidualizacji podmiotowej, odwołania darowizny może dokonać darczyńca, który doznał rażącej niewdzięczności, i względem obdarowanego, który dopuścił się takiej niewdzięczności. Jeśli darczyńcami byli współmałżonkowie, do odwołania darowizny przez jednego z nich nie jest potrzebna zgoda drugiego małżonka. Tym bardziej zatem zgoda pozwanego, niebędącego darczyńcą, nie była wymagana do odwołania darowizny przez powódkę. W konsekwencji skutków prawnych oświadczenia powódki o odwołaniu darowizny nie mogło także powstrzymać sprzeciwianie się przez pozwanego temu odwołaniu lub powrotowi przedmiotu darowizny do majątku wspólnego.

Wymagania zgody na odwołanie darowizny nie tłumaczy również oczekiwanie symetrii rozwiązań prawnych, wyrażającej się w konieczności uzyskania zgody współmałżonka na dokonanie darowizny - i zgody współmałżonka na jej odwołanie. W odróżnieniu od dokonania darowizny przedmiotu z majątku wspólnego, odwołanie darowizny nie stanowi czynności zarządu tym majątkiem, toteż nie wymaga zgody współmałżonka. Stosownie bowiem do art. 36 § 2 zd. 2 k.r.io. wykonywanie zarządu obejmuje czynności, które dotyczą przedmiotów majątkowych należących do majątku wspólnego, tymczasem w wyniku dokonanej uprzednio darowizny własność nieruchomości przestała być składnikiem tego majątku, a weszła w skład majątku osobistego pozwanego. Złożenie oświadczenia o odwołaniu darowizny może zresztą w pewnych sytuacjach nie doprowadzić do zwrotu jej przedmiotu *in natura*, lecz jedynie do zwrotu wartości tego przysporzenia. Ponadto art. 37 k.r.io. w sposób limitowany określa przypadki konieczności uzyskania zgody współmałżonka na czynności prawne dokonywane przez drugiego małżonka. Wyrażenie zgody na odwołanie darowizny niewątpliwie nie jest wymienione wśród tych przypadków.

Doniosłe znaczenie ma także ten argument, że sens i cel uprawnienia do odwołania darowizny zostałyby podważony, gdyby od zgody współmałżonka miała zależeć prawna skuteczność oświadczenia darczyńcy dotkniętego rażącym zachowaniem obdarowanego, także w aspekcie powrotnego przeniesienia własności rzeczy. Argument ten pozostaje istotny nie tylko w razie darowizny na rzecz współmałżonka, kiedy to rażąco niewdzięczny obdarowany w istocie

decydowałby o tym, czy zachowa uzyskane przysporzenie, lecz w każdym przypadku, również darowizny prowadzącej do przysporzenia po stronie osoby trzeciej. Przewidziane w art. 898 § 1 k.c. uprawnienie do odwołania darowizny jest elementem zapewniającym aksjologiczną spójność konstrukcji darowizny. Stworzenie możliwości skutecznego żądania zwrotu przedmiotu darowizny realizuje bowiem wywodzone z poczucia sprawiedliwości oczekiwanie, że system prawa zagwarantuje darczyńcy, który wykazał się szczodrobiwością, instrumenty jurystyczne pozwalające na skuteczną reakcję wobec rażącej niewdzięczności obdarowanego.

Przeszkód w dokonaniu przez powódkę odwołania darowizny nie można również upatrywać w fakcie darowizny nieruchomości należącej do majątku wspólnego. Powódka, w granicach wyznaczonych przepisami prawa, zawarła ważną umowę darowizny nieruchomości na rzecz swojego męża, do jego majątku osobistego. Złożenie skutecznego oświadczenia o odwołaniu darowizny spowodowało powstanie po stronie obdarowanego obowiązku zwrotu (*verba legis*) „przedmiotu odwołanej darowizny” stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 898 § 2 k.c.). Oznacza to, że zwrot ten zasadniczo następuje *in natura*, a ponadto dotyczy całego przedmiotu darowizny, czyli, w badanym przypadku, własności nieruchomości gruntowej. Przysporzenie na rzecz pozwanego stanowił bowiem nie udział we współwłasności, lecz własność całej nieruchomości, wchodząca uprzednio w skład bezudziałowego majątku wspólnego. Odwołanie darowizny miało natomiast doprowadzić do odwrócenia skutków dokonanej uprzednio przez powódkę czynności prawnej.

Konieczność uzyskania zgody pozwanego na powrotne wejście tego składnika do majątku wspólnego nie wynikała także z przepisów o zarządzie majątkiem wspólnym. Wprawdzie w przypadku unormowanym w art. 37 § 1 pkt 1 i 2 k.r.io. do czynności wymagających zgody współmałżonka zaliczone jest także odpłatne nabycie bliżej określonych praw majątkowych, lecz wynika to z konieczności wydatkowania na „odpłatne nabycie” dorobkowych środków majątkowych. Z tej przyczyny współmałżonek niedokonujący bezpośrednio czynności prawnej powinien mieć wpływ na jej dokonanie, zapewniany właśnie dzięki uprawnieniu do wyrażenia zgody. W przypadku odwołania darowizny taka

sytuacja nie ma miejsca, ponieważ istotą odwołania jest dążenie do osiągnięcia skutku zwrotu przedmiotu darowizny (ewentualnie jego równowartości) na rzecz darczyńcy.

Ponieważ po żadnej ze stron umowy nie zachodziła wielopodmiotowość, nie powstała konieczność rozważania analizowanych w orzecznictwie skutków odwołania darowizny w różnych wariantach podmiotowych, występujących w razie darowania przez oboje małżonków prawa należącego do majątku wspólnego. W okolicznościach sprawy nie miało zatem miejsca charakterystyczne dla tych przypadków ograniczenie zwrotu przedmiotu darowizny np. do udziału we współwłasności albo zwrotu jedynie równowartości przedmiotu darowizny lub równowartości udziału w tym przedmiocie. Poświęcone tym zagadnieniom rozważania skargi kasacyjnej nie przystają do okoliczności sprawy i nie mogą wpłynąć na kierunek jej rozstrzygnięcia.

Odwołanie darowizny spowodowało skutek obligacyjny, czyli powstanie po stronie obdarowanego obowiązku zwrotnego przeniesienia własności nieruchomości na rzecz powódki jako darczyńcy, ze skutkiem powrotu tego składnika do majątku wspólnego stron. Ponieważ pozwany, wbrew temu obowiązkowi, odmawiał złożenia oświadczenia woli, żądanie pozwu należało uznać za zasadne, co przemawiało za oddaleniem skargi kasacyjnej pozwanego kwestionującej stanowisko odzwierciedlone w zaskarżonym wyroku Sądu Apelacyjnego. Odpowiednio do wyniku sprawy rozstrzygnięto o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 98 k.p.c.), przez zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki określonej w punkcie II wyroku kwoty tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

Z uwagi na powyższe Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł, jak w sentencji wyroku.